

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.) ผู้วิจัยจะเสนอตามลำดับ ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียน
- 2.2 หลักการจัดการศึกษานอกโรงเรียน
- 2.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
- 2.4 ลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วม
- 2.5 คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.)
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียน

ตามแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต เริ่มจากตระหนักความจริงที่ว่า การศึกษาไม่ได้เริ่มต้น และสิ้นสุดที่การศึกษาในโรงเรียน หากครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้ที่ได้รับตั้งแต่แรกเกิดไปจนถึง การเรียนรู้ในช่วงสุดท้ายของชีวิต จากเปลถึงหลุมฝังศพ (From cradle to grave) (กรม การศึกษานอกโรงเรียน, 2537)

ฟิลลิป เอช คูมส์ (Phillip H. Coombs) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนปกติ ไม่ว่ากิจกรรมนั้น จะจัดเป็นเอกเทศหรือเป็น ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่อื่น ๆ เป็นกิจกรรมมุ่งบริการกลุ่มผู้เรียน ที่ได้กำหนดเป็น เป้าหมายและอย่างมีความมุ่งหมาย เช่น สถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน(ยกเว้นโรงเรียนอนุบาล) โรงเรียนที่มุ่งให้โอกาส (Second chance) แก่ผู้ที่ไม่ได้มีโอกาสได้รับการศึกษา เมื่ออยู่ในวัยที่ ควรได้รับการศึกษาหรือที่ต้องการออกจากโรงเรียนก่อนกำหนด โรงเรียนผู้ใหญ่ กิจกรรมลูกเสือ อนุชาชาด ยุวกาชาด ยุวกสิกร กลุ่มสนใจศึกษาค้นคว้า ผักผ่อนอาชีพ (อ้างอิงใน มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, 2532)

สวัณณ์ วัฒนวงศ์ (2529)กล่าวถึงการศึกษาออกโรงเรียน (Non-formal education) โดยความหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ข้อ 37 ให้ความหมายว่าเป็น การศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่ว่าการศึกษานั้น จะจัดขึ้นเป็น กิจกรรมการศึกษาโดยเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นเพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพ หรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการ และความสนใจของพลเมือง

อุ้นตา นพคุณ (2523) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียนเป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่ ไม่มีรูปแบบโครงสร้างแน่นอน เป็นการศึกษาที่จัดขึ้น โดยไม่เลือกวัย ไม่เลือกเพศ ไม่เลือกชั้น วรณะ ไม่เลือกภูมิหลัง และไม่เลือกสติปัญญา ความสามารถ หรือความถนัด ครอบคลุมถึงการ ศึกษาที่ไม่มีพิธีรีตรองด้วยเป็นการศึกษา ที่เปิดโอกาสให้กับทุกคนในสังคมจัดกิจกรรมการศึกษาได้ ทั้งในและนอกโรงเรียน นับเป็นวิชาการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตยอย่างยิ่ง

เดวิด ไคลน์ และ โทมัส บี คีน (David Kline and Thomas B.Keehn) ได้ให้ ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียนไว้ว่า การศึกษานอกโรงเรียนเหมือนกับการศึกษานอก ระบบ และการศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชั่วชีวิต การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จเป็นคำที่หมายถึงชนิดของ การพัฒนาเพื่อเป็นแนวทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษาระบบในโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัด ขึ้น เพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชาชนจำนวนมาก ที่ไม่สามารถจะรับบริการจากระบบการศึกษา ในโรงเรียน ได้อย่างเต็มที่ และเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษา นอกโรงเรียนยืดหยุ่นได้ง่าย (อ้างถึงใน พุทธชาติ ราชปรีชา, 2524)

ดับเบิลยู.สตี้น แมคคอลล์ (W.Steen McCall) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์เรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งอยู่นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ การศึกษา นอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึง การศึกษาทุกอย่าง ตั้งแต่เรียนรู้ จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากเพื่อน ๆ การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ และจากหน่วยงานต่าง ๆ การเรียนรู้จากการฝึกงาน การ เรียนรู้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว เป็นต้น (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532)

บรรจง ชูสกุลชาติ (2522) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียน คือ การศึกษาที่ พยายามจะจัดขึ้น เพื่อช่วยเหลือคนซึ่งผิดหวังในระบบโรงเรียน หรือไม่มีโอกาสที่จะเข้าในระบบ วิทยาลัย หรือไม่ได้รับความเสมอภาคในระบบการศึกษาในโรงเรียนให้มีโอกาส ได้มีความ เสมอภาค และให้สมหวังในการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอดปลอดภัย และดำรงชีวิตอยู่อย่าง เป็นสุขในสังคม

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) การศึกษานอกโรงเรียน หมายถึงการศึกษาที่จัดนอกระบบโรงเรียน ไม่เน้นหนักในระเบียบแบบแผน มีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่ามุ่งสนองวัตถุประสงค์ โดยเฉพาะเจาะจงมากกว่าการศึกษาในโรงเรียน มักจัดในช่วงสั้น ๆ ไม่จำกัดโดยเวลา และสถานที่ จะใช้สถานที่ใด เวลาใด เพื่อให้การศึกษาก็ได้ตามความสะดวกของผู้เรียนไม่จำกัดโดยอายุผู้เรียนจะมีอายุเท่าไรก็ได้ ดังเช่น การฝึกอาชีพระยะสั้น การฝึกอบรมวิชาต่าง ๆ ระยะสั้น การเผยแพร่ด้วยสื่อต่าง ๆ รวมทั้งสื่อมวลชน ฯลฯ และลักษณะของการศึกษานอกโรงเรียนที่สำคัญ ก็คือไม่เป็นการบังคับ ผู้เรียนมาด้วยความสมัครใจของเขาเอง

เกียรติชัย พงษ์พานิชย์ (2521) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญพิเศษของการศึกษานอกโรงเรียนที่แตกต่างจากการศึกษาในโรงเรียนที่กระทำกันอยู่ในเวลานี้ ดังนี้

1) ไม่ตายตัวแต่มีความยืดหยุ่นเป็นอย่างมาก ตัวอย่างเช่น ไม่จำกัดพื้นความรู้ของผู้เรียน ไม่กำหนดเวลาเรียนแน่นอน ไม่มีหลักสูตรตายตัว ไม่วัดผลเหมือนอย่างโรงเรียนทั่ว ๆ ไป ไม่จำเป็นที่จะต้องมีสถานที่เรียนโดยเฉพาะไม่จำกัดความรู้ของผู้สอน เป็นต้น

2) ผู้เรียนต่างมาเรียนด้วยความสมัครใจ ไม่มีการบังคับ

3) สนองความต้องการของผู้เรียนได้ในเวลาอันรวดเร็ว หรือเกือบทันทีทันใดก็ได้ ไม่ว่าผู้เรียนมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ หรือเพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพของตน

4) การจัดการศึกษาประเภทนี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นความรับผิดชอบของสถาบัน ที่มีหน้าที่จัดการศึกษาในโรงเรียนเท่านั้น สถาบันสังคมอื่น ๆ ก็จัดได้

5) ผลของการศึกษาไม่จำกัดอยู่เฉพาะ เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนโดยตรงเท่านั้น ยังมีผลต่อการเร่งรัดพัฒนาสังคมโดยตรงอีกด้วย และเป็นผลที่อาจเกิดขึ้นในระยะอันสั้น

การศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน โดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ และวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนกิจกรรมการศึกษา ที่จัดขึ้นนี้อาจจะเป็นเอกเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น ๆ สำหรับหน่วยงานที่จัดขึ้น อาจเป็นหน่วยงานทางการศึกษา หรือเป็นหน่วยงานที่อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ ไปสู่วัตถุประสงค์ในการพัฒนาอื่น ๆ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2536)

โกศลย์ ตั้งใจ (2533) ได้สรุปสาระสำคัญของการศึกษานอกโรงเรียน จากแนวคิดของนักการศึกษาต่าง ๆ 11 ประการ ดังนี้

1) เป็นกิจกรรมที่สังคม จัดขึ้นนอกเหนือจากการเรียนตามปกติในโรงเรียน และมุ่งจูงใจจัดขึ้น เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะ ซึ่งต่างไปจากการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ (Informal education)

- 2) มีรูปแบบวิธีการจัดที่หลากหลายเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีทางเลือก (Choice) แต่ทั้งนี้ต้องเป็นโครงการที่ริเริ่ม เพื่อให้ตรงตามความต้องการเฉพาะเรื่อง (Specific need)
- 3) เวลาในการจัดดำเนินงานแต่ละกิจกรรมมีระยะเวลาสั้น ๆ ไม่นาน
- 4) เนื้อหาหลักสูตรไม่ตายตัว มีความยืดหยุ่นได้ตามความต้องการของผู้เรียน และมีความยืดหยุ่น (Flexible) ได้พอสมควรในเรื่องที่เกี่ยวกับหลักเกณฑ์การเข้าเรียน แต่ทั้งนี้ควรเป็นหลักสูตรที่สามารถนำไปใช้ได้ทันที หลังจากจบการศึกษาตลอดหลักสูตรแล้วไม่ว่าผู้เรียนมีวัตถุประสงค์ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ หรือประโยชน์ในการประกอบอาชีพของตน
- 5) ผู้สอนไม่จำกัด ต้องเป็นผู้มีคุณวุฒิทางการศึกษาสูง จะเป็นใครก็ได้ที่มีความรู้ความชำนาญ และเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ และฝึกทักษะให้แก่ผู้เรียนต้องการได้
- 6) สถานที่ที่ใช้สำหรับจัดให้การศึกษา จะเป็นที่ได้ก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และข้อตกลงระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน
- 7) การบริหาร และการจัดการไม่ควรเข้มงวดมาก ไม่ควรมีกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับตายตัวต้องสามารถเปลี่ยนแปลงหรือยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม
- 8) ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานกิจกรรมตามโครงการ ต้องไม่เสียค่าใช้จ่ายมากนักให้ชุมชน และผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการจัดหรือช่วยเหลือตนเอง ได้ในด้านค่าใช้จ่าย (Self supporting)
- 9) การจัดการศึกษาประเภทนี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นความรับผิดชอบของสถาบัน ที่มีหน้าที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนเท่านั้น สถาบันสังคมอื่น ๆ ก็จัดได้
- 10) ผลของการศึกษาไม่จำกัดเฉพาะ เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนโดยตรงเท่านั้น ยังมีผลต่อการพัฒนาสังคมโดยตรงอีกด้วยและเป็นผลที่อาจเกิดขึ้นในระยะเวลานาน
- 11) การประเมินผล มีโครงการที่สามารถประเมินมาตรฐานได้และประเมินมาตรฐานไม่ได้ชัดเจน

2.2 หลักการจัดการศึกษานอกโรงเรียน

ปฐม นิคมมานนท์ (2528) กล่าวว่าจัดการศึกษานอกโรงเรียนโดยทั่วไปนั้นได้ยึดหลักการที่จะส่งเสริมและปลูกฝังให้ประชาชนมีลักษณะที่เรียกว่า "คิดเป็น" เป็นประการแรก เพราะเชื่อว่าคนที่คิดเป็นนั้นย่อมสามารถปรับปรุงตนเองตลอดจนสภาพแวดล้อมให้ประสมกลมกลืนกันได้ ซึ่งเชื่อว่า ความสามารถดังกล่าวจะก่อให้เกิดความสุขในชีวิตได้

นายบรรจง ชูสกุลชาติ ได้กล่าวถึงหลักการของการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้

(อ้างถึงในอุดม เชยทิววงศ์, 2527)

1) หลักการเรียนรู้เพื่อการทำงานและการทำงาน เพื่อการเรียนรู้ หลักการนี้อาจถือได้ว่าเป็นปรัชญาหรืออุดมการณ์ของการศึกษานอกโรงเรียน เป็นหลักการที่มีความจริงอันเป็นพื้นฐานของชีวิตมนุษย์เพราะงานกับมนุษย์ หรืองานกับชีวิตย่อมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ มนุษย์เราจะเรียนรู้ได้อย่างแยบยล และมีผลประโยชน์ต่อชีวิตมากที่สุด ก็ด้วยการเรียนจากการทำงานและจากการทำงานทำให้มนุษย์สามารถที่จะเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่รอดได้ในสังคม

2) หลักการบริหารการศึกษาเป็นระบบเปิด กล่าวคือในการดำเนินและการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ผู้บริหารการศึกษาจะต้องพยายามที่จะก่อให้เกิดความคล่องตัว ความยืดหยุ่นและความเปลี่ยนแปลงได้ แม้จะมีกฎ ระเบียบ คำสั่ง และข้อบังคับอยู่บ้าง ก็เป็นสิ่งที่กำหนดไว้โดยกว้าง ๆ เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงานและการจัดการ โดยพร้อมที่จะให้เกิดการสรรหาแนวทางและวิธีการหลายรูปแบบ แม้จะมีวิธีการต่าง ๆ อยู่บ้างก็จะมีเฉพาะกิจกรรมที่จำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องและสนองความจำเป็นของผู้เรียน และสังคมให้มากที่สุด

3) หลักสังคมการเรียนรู้ กล่าวคือ สถาบันทุกสถาบัน ที่มีอยู่ในสังคมเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ทั้งสิ้น โรงเรียนจะไม่เป็นสถาบันเดียวในการศึกษา แต่สถาบันในสังคมทุกสถาบันจะมีส่วนร่วมสร้างเสริมการเรียนรู้ และจะต้องพยายามใช้ประโยชน์จากสถาบันเหล่านั้น ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาโรงเรียนให้มากที่สุด โดยสถาบันเหล่านั้นจะเป็นสังคมการเรียนรู้ของการศึกษานอกโรงเรียน

4) หลักความเสมอภาคและหลักเสรีภาพในการศึกษา กล่าวคือการศึกษานอกโรงเรียนจะให้สิทธิและให้โอกาสทางการศึกษาทั้งที่อยู่ในและนอกโรงเรียน ทั้งคนชนบทและในเมืองทั้งคนที่ร่ำรวยและยากจน แก่คนทุกเพศทุกวัยตามความถนัด ความสนใจและความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล ตลอดจนสนองความประสงค์ และความต้องการจำเป็นทั้งของบุคคลและสังคม

5) หลักการศึกษาตลอดชีวิต โดยเหตุที่ว่าตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นมนุษย์จะต้องเรียนรู้กันตลอดชีวิตการเรียนรู้ทั้งหลายทั้งปวงเป็นภารกิจอย่างหนึ่งที่มนุษย์จะต้องศึกษาหาความรู้ โดยตนเอง ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ปรับตนเองให้เข้ากับความรู้ ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตและการงาน และเพื่อที่จะได้สามารถดำเนินชีวิตและดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขจนถึงวาระสุดท้าย

6) หลักการระดมสรรพกำลังทั้งปวงที่มีอยู่ในสังคม โดยถือว่าการศึกษเป็นภารกิจทั้งของบุคคลและสังคม ดังนั้นทั้งบุคคลและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมจะต้องระดมสรรพกำลัง และบรรดาทรัพยากรทั้งปวง เพื่อก่อให้เกิดการศึกษานอกโรงเรียน และให้สามารถดำเนิน

ไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

7) หลักการศึกษาเพื่อปวงชน โดยถือว่าการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการศึกษาเพื่อคนทุกคน ทุกอาชีพ ทุกเพศ ทุกเวลา ทุกสถานที่ ไม่มีอาณาเขต และไม่มีอะไรที่จะมาเป็นกำแพงขวางกั้นในการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียน

เพื่อให้บรรลุตามความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 กรมการศึกษานอกโรงเรียน มีหลักการในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน 5 ประการ คือ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537)

1) หลักความเสมอภาคทางการศึกษา การจัดการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการสร้างโอกาส และทางเลือกทางการศึกษาให้แก่คนทุกคนให้สามารถใช้การศึกษา เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตของตนให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสมกับตนเองและสิ่งแวดล้อม

2) หลักการพัฒนาตนเองและพึ่งพาตนเอง การจัดการศึกษานอกโรงเรียน จะต้องจัดการเรียนการสอน หลักสูตรและกิจกรรมให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตน ให้สามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น สามารถปรับตัวในการดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุขในท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นอย่างดี

3) หลักความสอดคล้องกับความต้องการ การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาที่จัดให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน จึงเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น ปรับรูปแบบวิธีการ ตลอดจนเนื้อหา และการจัดการให้เหมาะสมกับผู้เรียนทั้งเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม การได้รับการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ได้จริง และเกิดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาสูง

4) หลักสูตรบูรณาการและการเรียนรู้ การใช้ชีวิตของมนุษย์ ไม่อาจแยกการเรียนรู้กับวิถีชีวิตออกจากกันได้มนุษย์จะต้องเรียนรู้ไปทำงานไปเป็นวงจรอยู่ตลอดเวลา การจัดการศึกษานอกโรงเรียนจึงมีกระบวนการเรียนการสอนที่นำประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต มาเป็นบทเรียน

5) หลักการมีส่วนร่วมของชุมชนการศึกษานอกโรงเรียนเป็นภารกิจของคนทุกคน ชุมชนทุกชุมชนในสังคมในอันที่จะจัดการศึกษาให้แก่คนในชุมชนของตนเอง การศึกษานอกโรงเรียน จึงเป็นงานของคนทุกคนในชุมชน

การศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบัน มุ่งที่จะให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต อย่างครบวงจรของการศึกษาโดยผสมผสานการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยเข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ประชาชนจะได้รับการศึกษาจำแนกออกได้ 4 ประเภท คือ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2536)

1) การศึกษาพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเครื่องมือใน การเรียนรู้ และ ความสามารถ ที่เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ตลอดจนการเสริมความรู้ และทักษะสำหรับ การศึกษาต่อเนื่อง ได้แก่

(1) การศึกษาที่จัดให้สำหรับผู้ไม่รู้หนังสือ

ก. การจัดการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน

- ประเภทชั้นเรียน

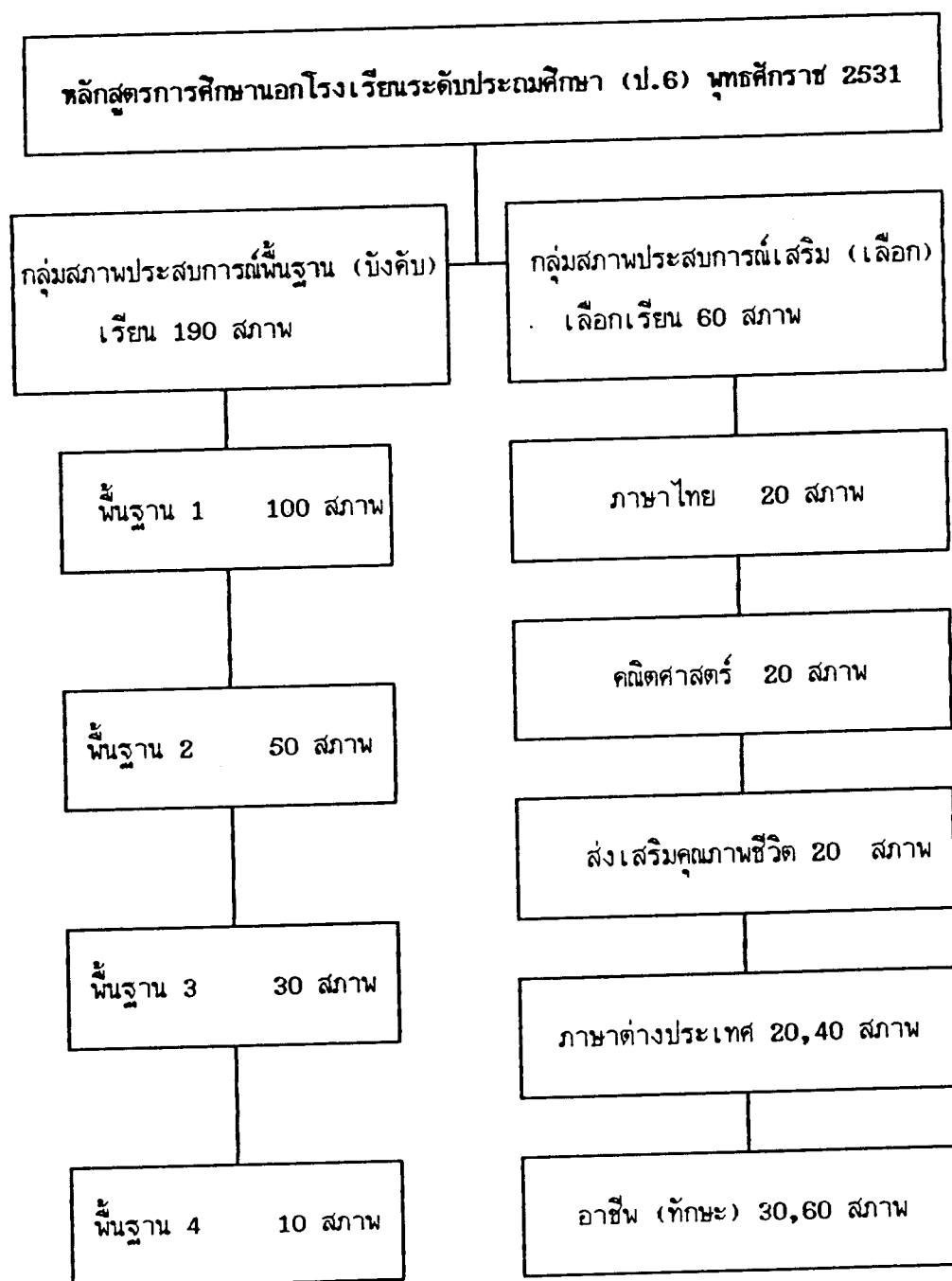
- ประเภทครูอาสาสมัครศึกษานอกโรงเรียน

ข. การดำเนินการตามแนวทาง "โครงการณรงค์เพื่อ การรู้หนังสือ"

ค. การศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา พ.ศ.2524

(2) การศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ ระดับชั้นประถมศึกษา (ป.6) พ.ศ.2531

แบ่งออกเป็น 3 วิธีเรียนคือ วิธีเรียนแบบชั้นเรียน (ชร.) วิธีเรียนแบบทางไกล (ทก.) และ วิธีเรียนแบบตนเอง (ตอ.) ใช้เวลาเรียนไม่น้อยกว่า 1 ปี 6 เดือน ยกเว้นมีการเทียบโอน ผลการเรียนรู้ สามารถจบได้ก่อนกำหนด (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537) รายละเอียด ของหลักสูตร ดังแผนภูมิที่ 1

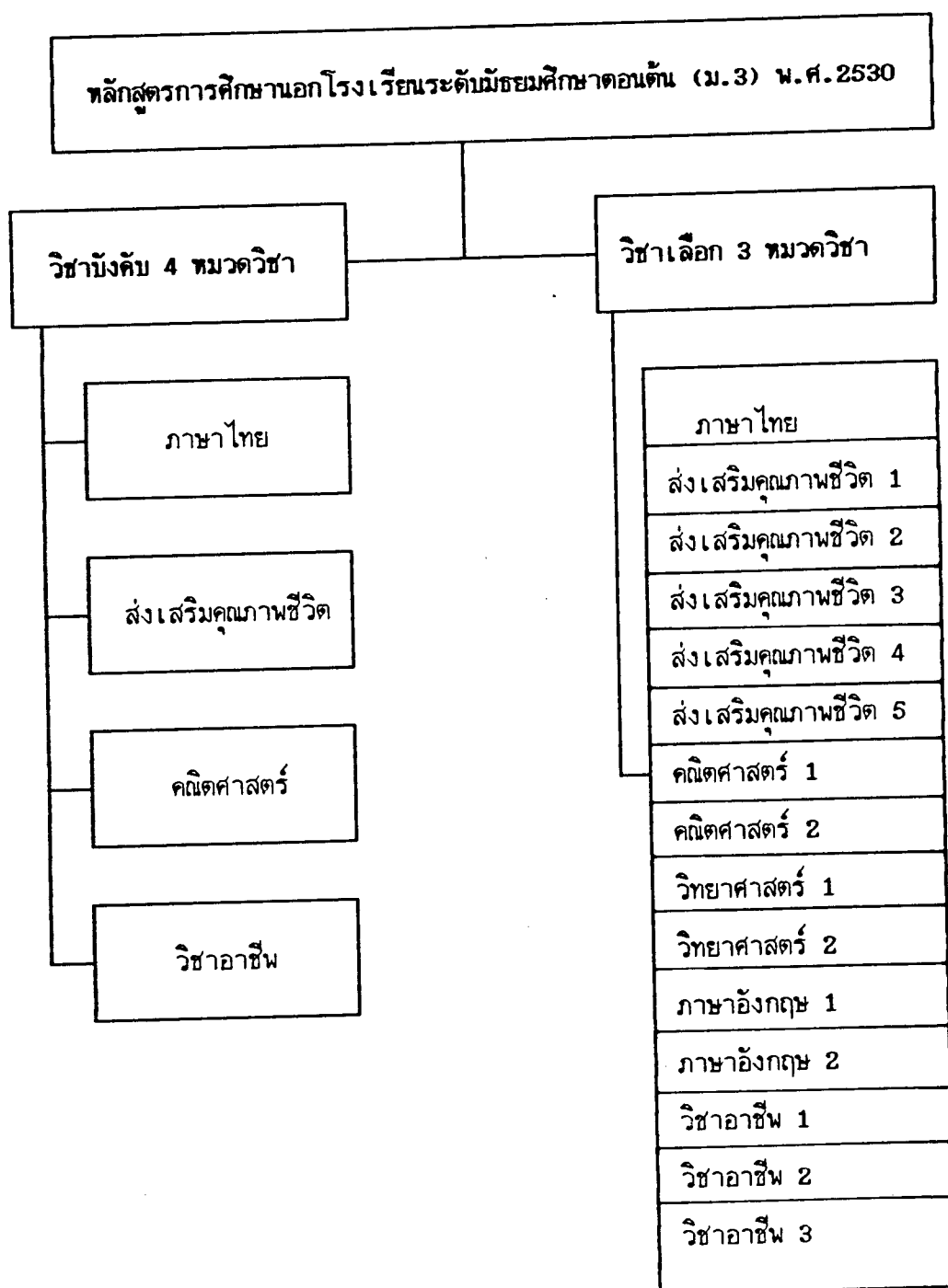

แผนภูมิที่ 1 แผนภูมิแสดงหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับประถมศึกษา (ป.6)

พ.ศ.2531 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537)

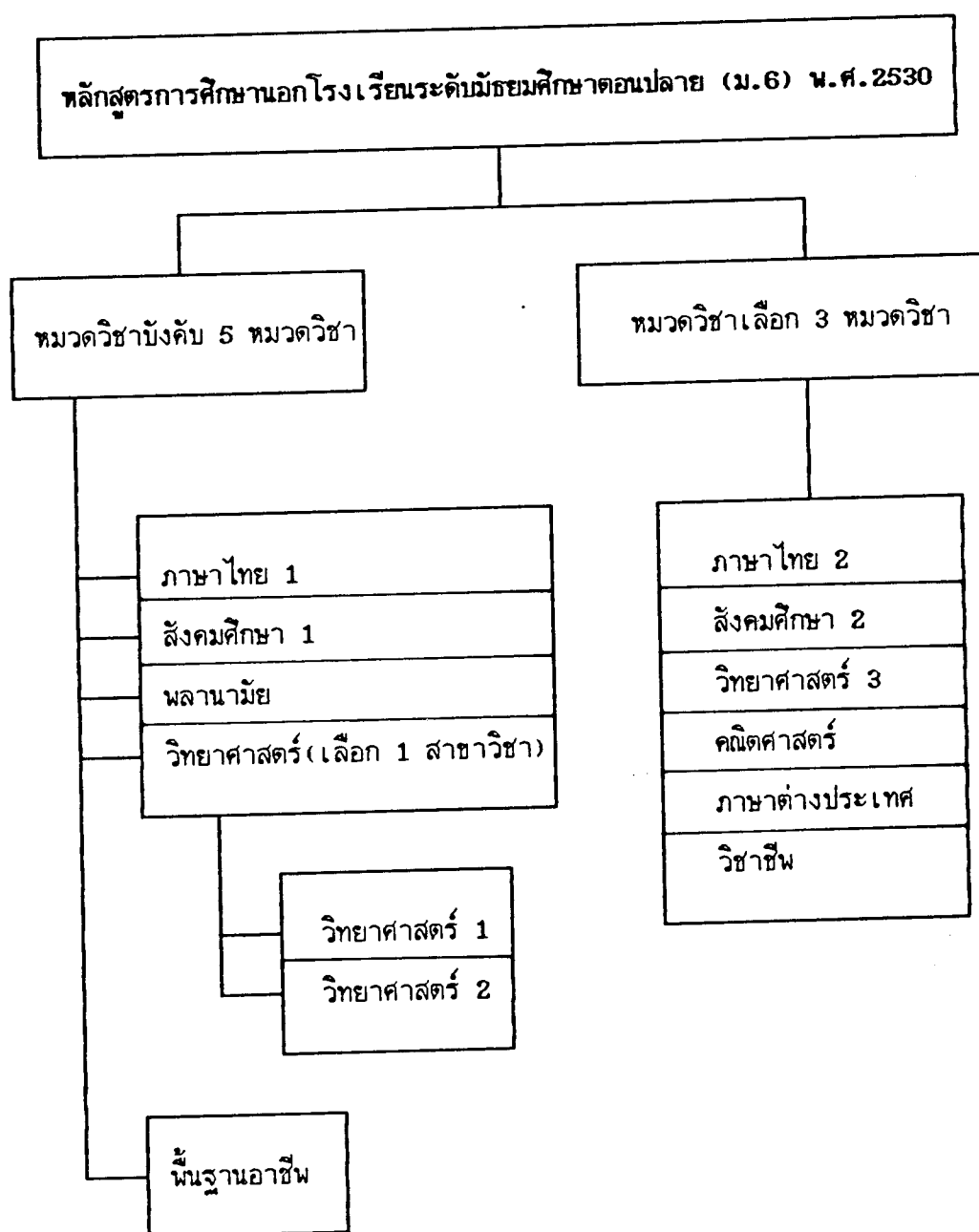
2) การศึกษาต่อเนื่องสายสามัญ เป็นการศึกษาที่เสริมต่อจากการศึกษาพื้นฐาน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนนอกระบบโรงเรียน ได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถ และเจตคติอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อการพัฒนาคณาชีพ การประกอบอาชีพและการเตรียม ที่จะศึกษาต่อในระดับสูงต่อไป ได้แก่

(1) การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3) พ.ศ.2530 แบ่งออกเป็น 3 วิธีเรียน คือวิธีเรียนแบบชั้นเรียน (ชร.) แบบทางไกล (ทก.) และแบบตนเอง (ตอ.) ใช้เวลาเรียนไม่น้อยกว่า 2 ปี ยกเว้นมีการเทียบโอนผลการเรียนสามารถจบได้ก่อนกำหนด โดยต้องสอบได้หมวดวิชาบังคับ 4 หมวดวิชา หมวดวิชาเลือกไม่น้อยกว่า 3 หมวดวิชา รวมไม่น้อยกว่า 7 หมวดวิชา (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537) รายละเอียดของหลักสูตร ดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แผนภูมิแสดงหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3)
พ.ศ.2530 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537)

(2) การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6) พ.ศ.2530 แบ่งออกเป็น 3 วิธีเรียน คือ วิธีเรียนแบบชั้นเรียน (ชร.) แบบทางไกล (ทก.) และแบบตนเอง (ตอ.) ใช้เวลาเรียนไม่น้อยกว่า 2 ปี ยกเว้นมีการเทียบโอนผลการเรียนสามารถจบได้ก่อนกำหนด โดยต้องสอบได้หมวดวิชาบังคับ 5 หมวดวิชา หมวดวิชาเลือกไม่น้อยกว่า 3 หมวดวิชา รวมแล้วไม่น้อยกว่า 8 หมวดวิชา (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537) รายละเอียดของหลักสูตร ดังแผนภูมิที่ 3

แบบภูมิที่ 3 แผนภูมิแสดงหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6)
พ.ศ.2530 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537)

3) การฝึกทักษะและพัฒนาอาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติ เพื่อการประกอบอาชีพโดยเน้นการพัฒนาอาชีพท้องถิ่น การสร้างผู้ประกอบการขนาดย่อมและอาชีพอิสระ การเตรียมความพร้อม เพื่อรับจ้างในตลาดแรงงาน และการปรับปรุงอาชีพที่มีอยู่แล้วให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ได้แก่

(1) กลุ่มสนใจ มีแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้

ก. จัดในสถานที่ที่มีเครื่องมือ อุปกรณ์ในวิชานั้น ๆ หรือมีผู้สนับสนุนจัดหาให้ หรือกลุ่มจัดหาเองวัสดุฝึกให้สมาชิกกลุ่มจัดหาเอง

ข. มีหลักสูตรที่จบในตัวไม่เกิน 30 ชั่วโมง รองรับ จัดสอนไม่เกินวันละ 3 ชั่วโมง ยกเว้นผู้มีอำนาจอนุญาต แต่ไม่เกินวันละ 6 ชั่วโมง และอาทิตย์ละไม่เกิน 21 ชั่วโมง

ค. วิทยากร 1 คน ต่อสมาชิกกลุ่มไม่น้อยกว่า 10 คน วิทยากรเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาวิชานั้น ๆ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537)

(2) กลุ่มพัฒนาอาชีพ มีแนวทางในการดำเนินงานเช่นเดียวกันกับกลุ่มสนใจ แต่กลุ่มพัฒนาอาชีพนั้นมุ่งเน้นแต่เฉพาะในเรื่องอาชีพเท่านั้น

(3) วิชาชีพหลักสูตรระยะสั้น หมายถึง หลักสูตรวิชาชีพสาขาต่าง ๆ ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนพัฒนาขึ้นให้บริการกลุ่มเป้าหมายเป็นหลักสูตรที่ใช้เวลาเรียน ตั้งแต่ 3-300 ชั่วโมง ลักษณะหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นใช้ ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของหลักสูตรรายวิชาจบในตัวเอง สามารถเลือกรายวิชาใดรายวิชาหนึ่งขึ้นมาจัดการเรียนการสอน หรือ เลือกหลาย ๆ รายวิชา มาจัดการเรียนการสอนแต่รวมเวลาแล้วไม่เกิน 300 ชั่วโมง ก็สามารถทำได้ หลักสูตรวิชาชีพของกรมการศึกษานอกโรงเรียน มีอยู่มากมายให้เลือกใช้ได้ หรือหากไม่ตรงกับอาชีพที่ชุมชนต้องการเรียนก็สามารถใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นใหม่ได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นคล่องตัวยิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้กรมการศึกษานอกโรงเรียน อนุมัติหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้น ไม่เกิน 300 ชั่วโมง ได้เอง และให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาค อนุมัติหลักสูตรระยะสั้น ได้เองในขณะเดียวกันก็ให้อำนาจศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดอนุมัติหลักสูตรอาชีพระยะสั้นไม่เกิน 50 ชั่วโมง ได้เอง ซึ่งให้อำนาจให้ผู้จัดสามารถพัฒนาหลักสูตรขึ้นใช้ให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ได้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2537)

4) การให้บริการข่าวสารข้อมูลหรือการสนับสนุนการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการ ศึกษา ที่ไม่มีหลักสูตร ไม่มีการวัดผล เป็นกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ที่เป็น ธรรมชาติในสังคม ด้วยการให้บริการข่าวสารข้อมูล เช่น การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัด อำเภอลำปาง ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือวัด วิทยุเพื่อการศึกษา โทรทัศน์เพื่อ การศึกษา หอกระจายข่าวและนิทรรศการ

2.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

2.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ในหลักการของการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ถือว่าการศึกษาเป็นภารกิจของบุคคลและ สังคมโดยบุคคลและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมจะต้องระดมสรรพกำลังและทรัพยากรทั้งหลายทั้งปวง ร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดการศึกษานอกโรงเรียน ที่สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่ง ถ้ากล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ดัชนีชี้วัดผลแห่งความสำเร็จของการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ต้องคำนึง ถึงเรื่อง "การมีส่วนร่วมของประชาชนและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมด้วย" ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ จึงนำแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมาเป็นกรอบการศึกษาและอธิบายดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ได้เกิดขึ้นใน ชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลกทั้งซีกโลกตะวันออกและซีกโลกตะวันตก ดังจะเห็นได้จากประเพณี "ลงแขก" (Cooperative work) ซึ่งมีการปฏิบัติในหมู่เกษตรกรทั่วโลก การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความ คิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1) ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน เกิดจากความสนใจ และความห่วงกังวลส่วน บุคคล ซึ่งบังเอิญเห็นพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้มุ่ง ไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน

3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การ ตัดสินใจร่วมกันจะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่ม กระทำการที่สนองตอบความเห็น ชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมยังอาจเกิดจากแนวความคิดอื่น ๆ เช่น

1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ และการสร้างโบสถ์ วิหาร

2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิด

ความเกรงใจและมีส่วนร่วมด้วยทั้ง ๆ ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยม ที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอร้อง ผู้น้อยก็ช่วยแรง

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับ ให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส ฯลฯ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. อ้างถึงใน โกศลย์ ตั้งใจ, 2533)

2.3.2 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) กล่าวถึง ความหมายและหลักสำคัญ เรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหมายถึงกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคมมูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่อง ให้บรรลุผลจากวัตถุประสงค์ และนโยบายที่กำหนดไว้ร่วมกันในเรื่องต่อไปนี้ คือ

1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วม ตลอดจนความต้องการของชุมชน

2) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน

3) ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน

4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม

5) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

6) ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงานที่วางไว้

7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรมบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และซ่อมบำรุงรักษาโครงการ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงการเกี่ยวข้องกับทางจิตใจ และอารมณ์ (Mental and Emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม(Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุให้เราให้กระทำ (Contribution) บรรลุจุดหมายของกลุ่มนั้น กันทั้งทำให้เกิดความรู้ร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ม.ร.ว.อคิด รพีพัฒน์ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึงการที่ประชาชน

เป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็นผู้ทำทุกอย่างไม่ใช่ที่เรากำหนดไปแล้ว ให้ประชาชนเข้ามาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้นมา (อ้างถึงใน บำรุง บุญปัญญา, 2527)

กรรณิกา ชมดี (2524) ได้กล่าวถึง ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง ความร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบ เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวของประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ไขปัญหานั้นซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ด้อยได้ นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญา การพัฒนาชุมชนที่ว่า "มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่าง เป็นสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง"

เพียร์ส และ สไตเฟล (Pearse and Stiefel, 1979) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงการที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการ ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นผู้อยู่วงนอกได้เพิ่มความสามารถการควบคุมทรัพยากรและสถาบันต่าง ๆ ตามสภาวะสังคมที่เป็นอยู่"

ภูมิธรรม เวชชัย (2528) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการ และควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากรและปัจจัยทางการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตรวมทั้งเศรษฐกิจและสังคม รูปแบบ ความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคมและได้พัฒนาการรับรู้ภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจ การกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

सानิตย์ บุญชู (2530) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่ประชาชนในชุมชนสามารถ ที่จะรวมตัวของเขาเองในการแสวงหาแนวทางในการตอบสนองด้วยการวางแผนการบริหาร และการจัดการในการปรับปรุงฐานะความเป็นอยู่ของตนเองและท้องถิ่นให้ดีขึ้น

ที ไวท์ (T.White, 1982) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 4 มิติ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรทำและทำอย่างไร, มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา ลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน และ

การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

สำนักงานแรงงานระหว่างชาติ (International Labour Office) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือ การมีส่วนร่วมดำเนินการในบางสิ่งบางอย่าง และรวมถึง ความรับผิดชอบด้วย (อ้างถึงใน โกศัลย์ ตั้งใจ, 2533)

Lindgren (1973) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่บุคคลหลาย ๆ คน ทำงานด้วยกันเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกันและทำงานนั้นให้สำเร็จ และงานที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันหลาย ๆ คน จะต้องมีการร่วมมือมากขึ้น

การที่จะทำอะไรให้สำเร็จลุล่วงไปได้มันขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลกับกลุ่มว่า มีความสามารถที่จะช่วยกันทำงานมากน้อยเพียงใด ถ้าหากทุกคนต่างก็ยอมรับจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ของกลุ่มแล้ว การทำงานของกลุ่มก็จะประสบความสำเร็จได้ง่ายขึ้นและเร็วขึ้น กลุ่มต่าง ๆ จะมีการร่วมมือแตกต่างกันไปไม่ว่ากลุ่มนั้น ๆ จะมีปริมาณความเป็นศูนย์กลางมาก หรือมีปริมาณความเป็นศูนย์กลางน้อยก็ตามและไม่ว่ากลุ่มนั้น ๆ จะแก้ปัญหาง่าย ๆ หรือแก้ปัญหาซับซ้อน ก็ตาม กล่าวคือ อย่างน้อยที่สุดกลุ่ม จะต้องมีการร่วมมือกันบ้างไม่มากนักน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการยอมรับจุดมุ่งหมายของสมาชิกต่าง ๆ ว่ามีมากน้อยเพียงใด

สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษานั้น ชัมชันและอิงสตรอม (Sumption and Engstrom) ให้ความหมายไว้ว่าเป็นการที่ประชาชนโดยปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลให้การสนับสนุนช่วยเหลือ ร่วมมือและตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการ เป้าหมาย นโยบาย และแผนการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (อ้างถึงใน โกศัลย์ ตั้งใจ, 2533)

2.3.3 ทฤษฎีของการมีส่วนร่วม

Davis ได้เสนอแนะการสร้างเงื่อนไข เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ (อ้างถึงใน บุญฤทธิ์ เพ็ชรวิศิษฐ์, 2535)

- 1) จะต้องใช้เวลาเพียงพอ เพื่อสร้างบรรยากาศ มีส่วนร่วมก่อนดำเนินการตามที่พึงประสงค์ การมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นยาก ในสถานการณ์ฉุกเฉิน
- 2) การมีส่วนร่วมในงาน จะต้องไม่ฝ่าฝืนค่านิยมเศรษฐกิจของมวลสมาชิก ผู้ร่วมงาน ไม่อาจใช้เวลาทั้งหมดในการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมทุกเรื่องได้
- 3) หัวข้อของการมีส่วนร่วม จะต้องสอดคล้องกับผู้มีส่วนร่วมในองค์การ หรือบางหัวข้อที่มวลสมาชิกมีความสนใจร่วมกัน หรืองานที่มีความยุ่งยากในการปฏิบัติ
- 4) ผู้มีส่วนร่วมจะต้องมีความรู้ ชยันหมั่นเพียร และมีความรู้ในเรื่องของการมีส่วนร่วม

LC
911111
6-1

ท 58570

ทบม.ด.พล.ง
25

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

5) ผู้ที่มีส่วนร่วมจะต้องสามารถติดต่อ สื่อสาร ซึ่งกันและกัน อย่างทั่วถึง ทั้งนี้เพื่อจะสามารถแลกเปลี่ยนแนวคิดซึ่งกันและกันได้

6) ไม่สร้างความรู้สึกที่ไม่ดีต่อผู้ร่วมงาน ถ้าผู้ร่วมงานมีความรู้สึกต้องพะวงต่อสภาพของตัวเอง เขาจะไม่ให้ความร่วมมือ ทำนองเดียวกัน ผู้บริหารจะต้องมีความรู้สึกที่ว่าตัวเองไม่ถูกคุกคามต่อหน้าที่ ไม่เช่นนั้นเขาจะไม่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมเข้ามาดำเนินงานอีกต่อไป

7) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการปฏิบัติงานเช่นนั้น จะเกิดขึ้นในองค์การที่เป็นอิสระทางความคิดของเพื่อร่วมงานแต่ละคน

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ

- 1) ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
 - 2) ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
 - 3) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม
- และนอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่อไปนี้ คือ

- 1) ประชาชนต้องมีเวลา
- 2) ประชาชนต้องไม่เสียเงินทองมากเกินไปกว่าที่คาดว่าจะได้รับผลตอบแทน
- 3) ประชาชนต้องมีความสนใจ
- 4) ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกันทั้งสองฝ่าย
- 5) ประชาชนต้องไม่รู้สึกกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคม

Abraham Maslow กล่าวว่า คนเราทุกคนมีความต้องการเหมือนกัน โดยแบ่งความต้องการออกเป็น 5 ลำดับชั้น เรียงจากต่ำไปหาสูง ดังนี้ (อ้างถึงใน ประพันธ์ สุริหาร, 2533)

1) ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological need) เป็นความต้องการเบื้องต้นเพื่อการมีชีวิตรอด เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ การพักผ่อน

2) ความต้องการทางด้านความมั่นคงปลอดภัย (Safety of security need) หมายถึง ความสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง และมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย ปราศจากภัยอันตรายต่าง ๆ เช่น การที่คนเราเลือกประกอบอาชีพ ก็เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิต

3) ความต้องการมีส่วนร่วมหรือการได้รับการยอมรับ (Social acceptance or belonging need) เป็นความต้องการทางด้านสังคม เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ มีความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันและได้รับการยอมรับจากคนอื่นต้องการที่จะให้ความรักคนอื่น และต้องการที่จะได้รับความรักจากคนอื่น

4) ความต้องการที่จะมีชื่อเสียงเกียรติยศ (Esteem need) เป็นความต้องการที่จะ

ให้สังคมยอมรับว่าตนเองมีความสำคัญกว่าผู้อื่น ต้องการที่จะมีฐานะเด่น มีชื่อเสียง ได้รับการยกย่องจากคนอื่น และมีความมั่นใจในตนเอง

2.3.4 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม

Parson ได้อธิบายถึงการกระทำของมนุษย์ (Action) ในลักษณะที่สามารถนำไปปรับใช้กับสังคมโดยทั่วไปได้ (General theory of action) กล่าวคือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ขึ้นอยู่กับ (อ้างอิงใน วิศิษฐ์ ทองสมบูรณ์, 2535)

- 1) บุคลิกภาพของแต่ละบุคคล (Personality)
- 2) ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ (Social system)
- 3) วัฒนธรรม (Culture) ในสังคมที่บุคคลนั้น เป็นสมาชิกอยู่และวัฒนธรรมนี้ จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิดความเชื่อ (Ideas of beliefs) ความสนใจ (Interest) และระบบค่านิยมของบุคคล (System of values orientation)

Weber ได้กล่าวถึง การกระทำทางสังคมไว้ 4 อย่าง คือ (อ้างอิงใน จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2524)

- 1) การกระทำที่มีเหตุผล (Rational) เป็นการกระทำ ที่ใช้วิธีการอันเหมาะสมใน อันที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ที่เลือกไว้อย่างมีเหตุผล การกระทำดังกล่าว มุ่งไปในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

- 2) การกระทำที่เกี่ยวกับค่านิยม(Value) เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการที่เหมาะสมเช่นกัน เพื่อจะทำให้ค่านิยมสูงสุดในชีวิต มีความสมบูรณ์พร้อมกับการกระทำเช่นนี้มุ่งไปในด้านจริยธรรม ศาสนา และทางศีลธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อการดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม

- 3) การกระทำตามประเพณี (Traditional) เป็นการกระทำที่ไม่เปลี่ยนแปลงโดยยึดเอาแบบอย่างทำกันมาตั้งแต่อดีตเป็นหลักในพฤติกรรมกรกระทำตามประเพณี ไม่คำนึงถึงเหตุผล

- 4) การกระทำที่แฝงตัวด้วยความเสนาเหา(Affective) การกระทำแบบนี้ คำนึงถึงอารมณ์ และความผูกพันทางจิตระหว่างผู้กระทำกับวัตถุ ที่เป็นจุดมุ่งหมายของการกระทำ การกระทำเช่นนี้ ก็ไม่คำนึงถึงเหตุผลอย่างอื่นใดทั้งสิ้น นอกจากเรื่องส่วนตัว

รีดเดอร์ (Reeder) ได้รวบรวมกลุ่มของปัจจัยที่มีผลต่อการกระทำของมนุษย์ และได้จำแนกรูปแบบของการแสดงออก ซึ่งการกระทำทางสังคม (Form of social action expression) ของมนุษย์ออกเป็น 4 รูปแบบคือ (อ้างอิงใน โกศลย์ ตั้งใจ, 2533)

- 1) ความคิดเห็น (Opinion) หมายถึงการแสดงทัศนคติให้ปรากฏ เช่น ในรูปของการพูดหรือการเขียน ความคิดของบุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์

และความรู้ที่เขาได้รับ

2) อารมณ์หรือความรู้สึก (Sentiments) หมายถึง ความรู้สึกหรืออารมณ์ที่บุคคลมีต่อบางสิ่งบางอย่างที่อยู่รอบ ๆ ตัวเอง ซึ่งจะมีทั้งความรู้สึกที่ดีและไม่ดี อาจจะแสดงออกมาทางสีหน้าท่าทางเมื่อคิดหรือพูดถึงสิ่งหนึ่ง เช่น ความรู้สึกต่อต้านสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และเมื่อเขาพบสิ่งนั้น เขาจะเกิดอารมณ์หรือรู้สึกโกรธ และไม่พอใจสิ่งนั้น

3) การคาดคะเนพฤติกรรม (Hypothetical action) คือ แนวโน้มของบุคคลที่จะแสดงพฤติกรรม การที่เขาจะแสดงพฤติกรรม เขาจะพิจารณาถึงผลดีผลเสียของการที่จะกระทำพฤติกรรมนั้นก่อน ถ้าพฤติกรรมที่เขาจะแสดงออกไปจะได้ผลเสียมากกว่าผลดีเขาก็ไม่ทำ

4) พฤติกรรมที่แสดงออก (Gross behavior) หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกจริง ๆ หลังจากผ่านขั้นตอนของการคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลนั้นแล้ว

นอกจากนั้น รีตเตอร์ (Reeder) ได้อธิบายถึงเหตุผลในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของบุคคลว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ซึ่งเรียกว่า ความเชื่อหรือความไม่เชื่อ (Beliefs and disbeliefs) มิได้จำกัดอยู่เพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง เหตุผลในการกระทำของบุคคล รีตเตอร์ (Reeder) กล่าวว่า (อ้างถึงใน จีรพรรณ กาศจนะวิจิตร, 2526)

1) เป้าประสงค์ (Goals) คือ กิจกรรม วัตถุประสงค์ คุณลักษณะ ความเชื่อ ความรู้ หรือสภาพความเป็นอยู่ ที่บุคคลปรารถนาและต้องการหรือไม่ต้องการ และผู้กระทำพยายามหลีกเลี่ยงผู้กระทำอาจต้องการเพื่อตนเอง หรือใช้เป็นเครื่องมือ หรือวิธีการที่จะนำไปสู่การประพฤติดีปฏิบัติ หรือเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงเป้าหมายอื่น ๆ

2) ความเชื่อ (Beliefs orientation) คือ การรับรู้ หรือความเข้าใจ (ความคิดความรู้) ของแต่ละบุคคลหรือของกลุ่มต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและลักษณะของสิ่งต่าง ๆ พฤติกรรมของสิ่งต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันและความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ การกระทำทางสังคมในการทำการทางสังคมใด ๆ ย่อมต้องอาศัยความเชื่ออยู่ด้วยเสมอ

3) ค่านิยม (Value standards) คือ ความเชื่อในสิ่งที่ควรจะเป็น และสิ่งที่ผู้กระทำรู้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของวิถีทางในการดำเนินชีวิตของเขา ความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ เช่น ระบบความเชื่อ ทศนคติ พฤติกรรม คุณลักษณะ กิจกรรมงาน สภาพความเป็นอยู่ ผู้กระทำมีความเชื่อว่าวิธีปฏิบัติอย่างหนึ่งสิ่งใดของตัวเอง หรือสังคมเห็นดีเห็นชอบ สมควรที่จะยึดถือปฏิบัติมากกว่าวิธีปฏิบัติอย่างอื่น ค่านิยมของผู้กระทำทางสังคมจะแสดงออกทางทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้กระทำทุกรูปแบบ ดังนั้นค่านิยมจึงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการกระทำทางสังคมในการชักนำให้ผู้กระทำไปตามค่านิยมของเขา

4) นิสัยและขนบธรรมเนียม (Habits and customs) คือ แบบอย่างพฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้แล้วสืบทอดกันมาด้วยประเพณี และถ้ามีการละเมิด ก็จะถูกบังคับด้วยการที่สังคมไม่เห็นชอบด้วย ไม่มีทางอนุมัติหรือลงโทษอย่างเด็ดขาดจากรัฐหรือตัวบทกฎหมายในการตัดสินใจที่จะเลือกกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของผู้กระทำทางสังคมส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากแบบอย่างพฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้แล้ว

5) ความคาดหวัง (Expectation) คือ การรับรู้ของผู้กระทำทางสังคมว่าผู้อื่น บุคคล กลุ่มหรือสังคมโดยทั่วไปอยากให้เขาเชื่อ รู้สึกหรือประพฤติอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะภายใต้สถานการณ์ ความคาดหวังประกอบด้วยสิ่งที่อยู่กระทำให้คิดว่าเขาควรเชื่อ รู้สึกและประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ผู้อื่นต้องการดังนั้นในการตัดสินใจกระทำพฤติกรรมของบุคคลอื่นด้วย

6) ข้อผูกพัน (Commitment) คือ สิ่งที่ผู้กระทำเชื่อว่าเขาผูกพัน ที่จะต้องกระทำให้สอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นอดีต หรือปัจจุบัน เขาจะต้องเคร่งครัดต่อประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรือโดยทางอ้อม ผู้กระทำจะต้องทำตามข้อสัญญาที่ได้ให้ไว้กับผู้อื่น ถึงแม้ว่าผู้กระทำอาจจะชอบกระทำอย่างอื่น ซึ่งเขาก็มีอิสระพอที่จะเลือกกระทำได้ แต่เขาก็ไม่ทำ ข้อผูกพันจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและกระทำทางสังคม เพราะผู้กระทำตั้งใจที่จะกระทำสิ่งนั้น ๆ เนื่องจากเขารู้สึกว่ามีข้อผูกพันที่จะต้องทำ

7) การบังคับ (Force) คือ ความเชื่อที่อยู่ในใจของผู้กระทำว่าเขาถูกกำหนดให้ตัดสินใจหรือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งโดยที่เขาารู้สึกว่าไม่มีทางเลือกอื่น ๆ เหลืออยู่ นอกจากจะต้องประพฤติปฏิบัติตามปัจจัยการบังคับจะเป็นตัวที่จะกระตุ้นให้ผู้กระทำตัดสินใจได้เร็วขึ้น เพราะในขณะที่ผู้กระทำตั้งใจที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ นั้น เขาอาจจะยังไม่แน่ใจว่าจะกระทำพฤติกรรมนั้นดีหรือไม่ แต่เมื่อมีการบังคับผู้กระทำก็รู้ว่าไม่มีทางเลือกอื่น ๆ เหลืออยู่นอกจากตัดสินใจกระทำพฤติกรรมนั้นดังนั้นการบังคับจึงมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจและการกระทำทางสังคม ผู้กระทำมักมีความโน้มเอียงที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเมื่อเขาถูกบังคับให้ทำ

8) โอกาส (Opportunity) คือ ความเชื่อของผู้กระทำที่มีต่อสถานการณ์ หรือข้อกำหนดและทางเลือกที่มีอยู่ โอกาสที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการกระทำของผู้กระทำมักจะตัดสินใจเข้าร่วมในการกระทำทางสังคม เมื่อเขาพิจารณาแล้วเห็นว่าภายใต้สถานการณ์นั้นให้เขาเลือกกระทำได้ ดังนั้น การที่ผู้กระทำตัดสินใจ และเลือกกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงขึ้นอยู่กับลักษณะโอกาสที่มีในสถานการณ์นั้น

9) ความสามารถ (Ability) คือ ความรับรู้ของผู้กระทำเกี่ยวกับพลังขีดความสามารถของเขาในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จนกระทั่งสามารถบรรลุความสำเร็จได้ภายใต้สถานการณ์

การที่ผู้กระทำตระหนักถึงความสามารถของเขา ซึ่งจะไปสู่การตัดสินใจและการกระทำทางสังคมเพราะเขารู้ว่าถ้าตัดสินใจกระทำไปแล้ว เขามีความสามารถที่จะกระทำได้นั่นเอง โดยทั่วไป การกระทำพฤติกรรมใด ๆ นั้น บุคคลจะพิจารณาความสามารถของตนเองเสียก่อน

10) การสนับสนุน (Support) คือ การช่วยเหลือหรือคัดค้าน ซึ่งผู้กระทำเชื่อว่าเขากำลังได้รับ หรือคาดว่าจะได้รับจากผู้อื่นในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งตัวเองจะเป็นผู้เลือกตั้ง ดังนั้นผู้กระทำมีความโน้มเอียง ที่จะตัดสินใจและกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อผู้กระทำรู้ว่าจะได้รับการสนับสนุนจึงเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการกระทำทางสังคม

2.3.5 ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

Weber ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้นำ โดยได้แบ่งผู้นำออกเป็น 3 ประเภท คือ (อ้างถึงใน บรรพต วีระชัย, 2527)

1) ผู้นำแบบประเพณีนิยมหรือธรรมเนียมอำนาจ (Traditional) ผู้นำประเภทนี้มักมีในสังคมเกษตรกรรม ผู้นำประเภทนี้เป็นผู้ที่มีชาติวุฒิ (ตระกูลเก่าแก่) ในหมู่บ้าน หรือเป็นผู้อาวุโส (วัยวุฒิ)

2) ผู้นำแบบบารมีวิสัยหรือบารมีชน (Charismatic) ตัวอย่างของผู้นำประเภทนี้ได้แก่ ศาสดาของศาสนา หรือผู้นำ ซึ่งมีบุคลิกภาพพิเศษซึ่งถือกันว่าเหนือบุคคลธรรมดา

3) ผู้นำแบบตรรก-นิติภัย (Rational-legal) ตัวอย่างของผู้นำประเภทนี้ได้แก่ผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย เช่น ข้าราชการ เป็นต้น

ไวไลว์จัน กฤษณะภูมิและคณะ (2529) ได้จำแนกลักษณะของผู้นำออกเป็น 3 แบบ คือ

1) ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย (Autocratic Leadership) หมายถึง ลักษณะผู้นำที่เด็ดขาด เติ้ลการ ไม่ฟังความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มถือความคิดของตนเองเป็นใหญ่

2) ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic leadership) หมายถึงลักษณะผู้นำที่เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มแสดงความคิดเห็น และลงมือปฏิบัติ ผู้นำจะคอยให้คำแนะนำตามควรแก่เวลาและเหตุการณ์ ไม่มีการออกคำสั่งบังคับสมาชิก

3) ผู้นำแบบเสรีนิยม (Laissez-Faire leadership) หมายถึง ผู้นำที่มักจะไม่นำเอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของกลุ่ม จะเข้าร่วมกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อได้รับการร้องขอโดยตรงจากกลุ่มเท่านั้น

นอกจากนี้ผู้นำที่จะนำกลุ่ม หรือสามารถจูงใจกลุ่มให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานได้นั้น มักจะมีลักษณะเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย (กรรณิกา ยงเจริญ, 2522) ซึ่งมีลักษณะและพฤติกรรมดังนี้คือ

1) มีการประชุม ปรึกษาหารือกัน เปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ประมวลความคิด ข้อเสนอแนะของมวลสมาชิกที่ประชุมร่วมกันพิจารณาศึกษา และอภิปรายร่วมกัน ผู้นำเป็นแกนกลางประสานให้มีการตกลงกันได้

2) พยายามให้กลุ่มตัดสินใจปัญหาาร่วมกันให้กลุ่ม ตั้งวัตถุประสงค์มาตรฐานการทำงานพัฒนาทักษะและทัศนคติร่วมกัน

3) ผู้นำทำตนเหมือนว่าตนเป็นสมาชิกคนหนึ่ง ทำตัวเป็นทั้งผู้นำและผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ และผู้ร่วมงานเป็นคนจริงใจ ตรงไปตรงมาทำงานร่วมกับกลุ่มเป็นกันเองกับสมาชิกทุกคนในกลุ่ม มีความเชื่อมั่นตนเอง

4) แสวงหาความร่วมมือจากคนอื่น

2.3.6 ทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจทางสังคม

การกระทำทุกอย่างของคนย่อมมีสาเหตุ ไม่ได้เกิดขึ้นมาเองเฉย ๆ พฤติกรรมของมนุษย์มีจุดมุ่งหมายปลายทางอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ กล่าวคือ มนุษย์จะทำอะไรย่อมมีจุดมุ่งหมายเสมอ สิ่งที่ทำให้มีกำลังใจในการทำงาน คือ แรงจูงใจ (Motive) ซึ่งความหมายของแรงจูงใจมีผู้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

Berelson และ Steiner กล่าวว่า แรงจูงใจเป็นภาวะภายในที่คอยเสริมกำลังหรือกระตุ้น หรือทำให้เคลื่อนไหว เพื่อที่จะนำทางพฤติกรรม หรือเพื่อชี้บ่งแนวทางพฤติกรรมไปสู่เป้าหมายต่าง ๆ (อ้างถึงในวิชิตฐ์ ทองสมบูรณ์, 2535)

Garrison และ Magoon กล่าวว่า แรงจูงใจ หมายถึง ภาวะที่รู้ตัวหรือไม่รู้สึกตัวเป็นความต้องการหรือแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดมีพฤติกรรมขึ้น (อ้างถึงใน วิชิตฐ์ ทองสมบูรณ์, 2535)

ประทุม แนนสุวรรณ กล่าวว่าแรงจูงใจ หมายถึง สิ่งกระตุ้นให้อินทรีย์กระทำพฤติกรรม ยับยั้งมิให้กระทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง เพื่อสนองความต้องการของอินทรีย์และเป็นเครื่องชี้แนวทางพฤติกรรมนั้น จะแสดงออกด้วยแรงจูงใจ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ แรงจูงใจทางสรีระ และแรงจูงใจทางสังคม ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงแรงจูงใจทางสังคม ที่มีผลเกี่ยวข้องกับ การมีส่วนร่วมของคนในสังคมด้วย

แรงจูงใจทางสังคมเป็นแรงจูงใจเกิดจากความต้องการทางสังคมเป็นแรงจูงใจเพื่อเข้าสังคม ในการเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น การได้รับการยอมรับ การได้รับการยกย่องนับถือ เป็นต้น ได้มีผู้แบ่งแรงจูงใจทางสังคมไว้หลายประเภท และที่น่าสนใจ คือ แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ (Affiliative motive) สกิด วงศ์สวรรค์ กล่าวว่า แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ เป็นแรงจูงใจที่ทำให้คนเราต้องการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ ในสังคมเพื่อให้ได้มา ซึ่งการยอมรับนับถือของ

บุคคลในสังคม แรงจูงใจชนิดนี้ จะเป็นพลังกระตุ้นให้คนเรากระทำพฤติกรรม ที่จะต้องเกี่ยวกับคนในกลุ่ม หรือมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เช่น การรวมกลุ่ม การหาพวกพ้อง การพึ่งพาอาศัย การสังสรรค์กัน แรงจูงใจชนิดนี้ เกิดขึ้นเนื่องจากมนุษย์ มีสัญชาตญาณในการรวมกลุ่มในระดับพื้นฐานเพราะมนุษย์ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ตั้งแต่เกิด ได้เรียนรู้ว่าเมื่ออยู่รวมกลุ่มกันแล้ว จะได้รับการช่วยเหลือ และบำบัดความต้องการ (อ้างถึงใน วิศิษฐ์ ทองสมบูรณ์, 2535)

2.3.7 ทฤษฎีการติดต่อสื่อสาร

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2523) กล่าวว่า กระบวนการสื่อความหมาย เป็นกระบวนการส่งหรือถ่ายทอดเนื้อหาสาระ ประสบการณ์ ความคิดเห็น ความรู้สึก อารมณ์ ความสนใจ เจตคติ ค่านิยม และทักษะความชำนาญจากผู้ส่งไปยังผู้รับ

ฉลอง ภิมย์รัตน์ (2521) กล่าวว่า การสื่อสารหมายถึง แนวทางของการกระทำเพื่อให้เข้าใจในจุดมุ่งหมายตรงกัน ซึ่งการกระทำประเภทนี้ อาจจะใช้คำพูดหรือสัญลักษณ์อย่างอื่นแทนคำพูดก็ได้

โสภา ชูนิกุลชัย (2522) กล่าวว่า การสื่อสารคือการสื่อความเข้าใจ การถ่ายทอดความคิดเห็นเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างบุคคล

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่าการสื่อสาร คือ กระบวนการสื่อความเข้าใจ สาระความรู้ ประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็น ข่าวสาร ข้อเท็จจริงจากบุคคลหนึ่งหรือหลายคน ไปยังอีกบุคคลหนึ่งหรือหลายคน

สถิต วงศ์สุวรรณ (2529) ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งที่จะช่วยทำให้เกิดการสื่อความหมายได้ดีขึ้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ คือ

1) ทักษะในการสื่อความหมาย ทั้งผู้ส่งข่าวสารและผู้รับข่าวสาร จะต้องรู้จักใช้ภาษาให้ถูกต้อง พูดจาชัดเจนและสละสลวย มีจังหวะดี มีประสาทสัมผัสและรับรู้ดี มีสมาธิ ไม่มีความวิตกกังวล ทั้งผู้รับข่าวสารและผู้ส่งข่าวสาร มีความสามารถสูง ไม่ว่าจะเป็นความสามารถด้านการพูด การอ่านหรือการเขียน

2) เจตคติ (Attitude) ทั้งผู้รับข่าวสารและผู้ส่งข่าวสาร จะต้องมีเจตคติที่ดีต่อกัน และต่อข่าวสารด้วย พยายามหลีกเลี่ยง ความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้น การมีเจตคติที่ไม่ดีต่อกัน และมีเจตคติที่ไม่ดีต่อข่าวสาร ย่อมจะเป็นเหตุให้ข่าวสารบิดเบือนไปจากข้อเท็จจริงเดิมได้มาก

3) ระบบสังคมหรือระบบวัฒนธรรม ที่มีในสังคมผู้ส่งข่าวสารและผู้รับข่าวสาร จะต้องเข้าใจระบบสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งกันและกัน ต่างสังคมกันย่อมต่างวัฒนธรรมกัน ฉะนั้นการศึกษาวัฒนธรรมของกันและกันจะช่วยให้การติดต่อสื่อสาร สื่อความหมาย

เข้าใจได้ตรงกันมากยิ่งขึ้น แปลเจตนาของผู้ติดต่อได้อย่างถูกต้อง

การสื่อความหมาย จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นมากสำหรับชีวิตประจำวัน และการรับรู้ทางสังคมเป็นการสรุปลงความเห็น สิ่งที่ได้รับสัมผัสว่าตนเข้าใจอย่างไร การรับรู้ทางสังคมเป็นการรับรู้ที่สัมพันธ์กับสังคมมีผลไปถึงพฤติกรรมทางสังคมของบุคคล ความสำคัญของการสื่อความหมายต่อการรับรู้ทางสังคม สรุปได้ดังนี้

1) การสื่อความหมายที่ดีมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดการรับรู้ และความเข้าใจในจุดมุ่งหมายได้ตรงกัน มิฉะนั้นแล้วอาจจะเกิดความสับสน ขัดแย้ง วุ่นวาย

2) การสื่อความหมาย เป็นตัวการเป็นต้นเหตุสำคัญ ที่ทำให้กลุ่มเกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะอิทธิพลของความนึกคิดของสมาชิก ถ้าไม่มีการสื่อความหมายก็ไม่เกิดการรับรู้ว่าจะอะไรคืออะไร มีความบกพร่องบ้างหรือไม่ กลุ่มก็จะทรงสภาพเดิม ไม่มีการปรับปรุงแก้ไข

3) การสื่อความหมายโดยใช้คำพูด สัญลักษณ์ สัญญาณ ทำให้เกิดการรับรู้ มิฉะนั้นแล้วงานคงผิดพลาด ล้มเหลวลงได้

4) การสื่อความหมายโดยใช้ภาษาต่างกัน จะทำให้อิทธิพลต่อการรับรู้ เรื่องต่าง ๆ แตกต่างกัน และจะนำไปสู่การมองโลกต่างกันด้วย

5) การสื่อความหมายจะทำให้สามารถประเมินผลการทำงาน ได้ว่าการทำงานนั้น ๆ สัมฤทธิ์ผล สมดังวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้หรือไม่ และสามารถปรับปรุง ให้เป็นไปตามที่พึงประสงค์ได้

2.4 ลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วม

2.4.1 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้จำแนกลักษณะของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ประการด้วยกัน คือ

1) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct participation) โดยผ่านองค์การจัดตั้งของประชาชน (Inclusive organization) เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนกลุ่มต่าง ๆ

2) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect participation) โดยผ่านองค์การตัวแทนของประชาชน (Representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน กรรมการกลุ่มเลี้ยงไหม กรรมการหมู่บ้าน

3) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open participation) โดยผ่านองค์การที่ไม่ใช้ตัวแทนของประชาชน (Non representative organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงลักษณะของผู้มีส่วนร่วมไว้ด้วย 3 ลักษณะ คือ

- 1) เป็นผู้กระทำการ (The actor) คือ มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจกรรม
- 2) เป็นผู้รับผลการกระทำ (The recipient) คือ ได้รับผลจากกิจกรรม
- 3) เป็นสาธารณชนทั่วไป (The public) คือ ประชาชนทั่วไปที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง

โดยตรง แต่มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ภูมิธรรม เวชยชัย (2528) ได้กล่าวถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 4 ด้าน ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในด้านการตัดสินใจ
- 2) การมีส่วนร่วมในด้านการดำเนินงาน
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
- 4) การมีส่วนร่วมในด้านการประเมินผล

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) กล่าวถึง ลักษณะของการมีส่วนร่วมหลายระดับ คือ

- 1) เป็นสมาชิก
- 2) เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม
- 3) เป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วยเหลือ
- 4) เป็นกรรมการ
- 5) เป็นประธานกรรมการ

2.4.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

กรรณิกา ชมดี (2524) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมเป็น 10 รูปแบบ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมออกเงิน
- 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 5) การมีส่วนร่วม
- 6) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
- 7) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
- 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่ม
- 9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
- 10) การมีส่วนร่วมออกกวักสตุอุปการณ์

สุจินต์ ดาววีระกุล (2527) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา
เป็น 18 รูปแบบ ดังนี้

- 1) มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- 2) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินงาน
- 3) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร
- 4) มีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
- 5) มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 6) มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีการแก้ปัญหา
- 7) มีส่วนร่วมในการวางแผน
- 8) มีส่วนร่วมในการประชุม
- 9) มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
- 10) มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านว่าปัญหา
- 11) มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน
- 12) มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก
- 13) มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์
- 14) มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามกิจกรรมที่วางไว้
- 15) มีส่วนร่วมในการลงทุน หรือบริจาคเงิน/ทรัพย์สิน
- 16) มีส่วนร่วมในการออกแรง หรือสละแรงงาน
- 17) มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
- 18) มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ติดตามหรือประเมินผล

2.4.3 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้แบ่งขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชาวชนบท
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะ (2527) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา

- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

Cohen และ Uphaff ได้จำแนกขั้นตอนการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ (อ้างถึงใน คำตา ราชณี, 2537)

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดจะต้องกระทำคือ การจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้น ก็จะเลือกนโยบาย และ ประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้ เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงวางแผนและการตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้

2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบ ของการดำเนินงานตามโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่าใครทำประโยชน์ให้แก่โครงการใดบ้างและจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงาน และการประสานงาน และขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ นั้น นอกจากความสำคัญของประโยชน์ในเชิงปริมาณและในเชิงคุณภาพ แล้วยังต้องพิจารณาถึง การกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลประโยชน์ที่เป็น ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล นั้น สิ่งที่สำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือความเห็น (Views) ความชอบ (Preference) และความ คาดหวัง (Expectation) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

2.5 คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนา ชนบทระดับตำบล (คปต.)

คปต. หมายความว่า คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล ตาม ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการบริหารการพัฒนาชนบท พ.ศ.2524 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2526 (กรมพัฒนาชุมชน, 2533)

ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการบริหารการพัฒนาชนบท และการกระจาย ความเจริญไปสู่ภูมิภาค พ.ศ.2535 กำหนดให้ทุกสภาตำบล มีคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการ พัฒนาชนบทระดับตำบล เรียกโดยย่อว่า คปต. ประกอบด้วยข้าราชการที่ปฏิบัติงานในหมู่บ้าน

ตำบล ผู้นำท้องถิ่นและราษฎรผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในด้านต่าง ๆ รวม 8 คน ประกอบ ด้วย (สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเพชรบูรณ์, 2537)

- 1) เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล ผู้ทำงาน
 ในกรณีที่ไม่มีเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล
 ให้สภาตำบลแต่งตั้งจากอาสาสมัคร
 เกษตรประจำตำบล 1 คน
- 2) สาธารณสุขประจำตำบล ผู้ทำงาน
 ในกรณี ไม่มีสาธารณสุขประจำตำบล
 ให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอ หรือ
 ผู้ช่วยสาธารณสุขอำเภอ ทำหน้าที่ให้
 ตำบลนั้นเริ่มแต่ตำบลนั้นที่โรงพยาบาล
 ในสังกัดของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่ง
 ผู้อำนวยการโรงพยาบาลนั้น แต่งตั้ง 1 คน
- 3) ครูที่ประจำอยู่ในตำบล ผู้ทำงาน
 ซึ่งสภาตำบลแต่งตั้ง 1 คน
- 4) พัฒนาการประจำตำบลในกรณีที่ไม่มี ผู้ทำงาน
 พัฒนาการประจำตำบลให้พัฒนาการ
 อำเภอแต่งตั้งผู้แทน 1 คน
- 5) ข้าราชการประจำอำเภอ ซึ่งนายอำเภอ ผู้ทำงาน
 หรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้ากิ่งอำเภอ
 เห็นควรแต่งตั้ง 1 คน
- 6) กำนันท้องที่ ผู้ทำงาน
- 7) ราษฎรที่มีความรู้ความชำนาญทางช่าง ผู้ทำงาน
 ซึ่งสภาตำบลแต่งตั้ง 1 คน
- 8) ราษฎรผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งสภาตำบลแต่งตั้ง 1 คน ผู้ทำงาน

ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอ ผู้เป็นหัวหน้ากิ่งอำเภอ พิจารณาแต่งตั้งผู้ทำงานคนหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่หัวหน้าคณะทำงานและผู้ทำงานอีกหนึ่งคนเพื่อทำหน้าที่เลขานุการคณะทำงาน ตามมติ ของ คปต.

2.5.1 บทบาทและหน้าที่ของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.)

- 1) ให้ความสนับสนุนทางด้านวิชาการและอุปกรณ์ ที่จำเป็นในการดำเนินการตามโครงการ ที่สภาตำบลเป็นผู้ดำเนินการหรือได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดำเนินการ
 - (1) ติดตามแนวนโยบายและโครงการพัฒนาชนบทของรัฐตลอดเวลา
 - (2) ทำความเข้าใจต่อระเบียบ คำสั่ง และคู่มือต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาชนบท อยู่เสมอ
 - (3) ศึกษาข้อมูลและสภาพปัญหาในหมู่บ้านตำบล ที่รับผิดชอบพร้อมที่จะตอบข้อซักถาม หรือเสนอแนะสภาตำบลได้
 - (4) นำข้อมูลมาพิจารณาร่วมกันในที่ประชุม คปต. เพื่อแสดงความคิดเห็น และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
 - (5) กำหนดแนวทาง และแบ่งความรับผิดชอบในการสนับสนุนแก่สภาตำบล ด้านวิชาการ วัสดุ อุปกรณ์ และอื่น ๆ ที่จำเป็น
 - (6) เสนอข้อมูลและแนวทางสนับสนุนต่าง ๆ ที่กลั่นกรองตรวจสอบแล้วต่อสภาตำบล
 - (7) ดำเนินการช่วยเหลือสนับสนุนสภาตำบล ในสิ่งที่สภาตำบลร้องขอ หรือเกินขีดความสามารถของสภาตำบล

2) ช่วยเหลือสภาตำบลในการตรวจสอบความเป็นไปได้ของโครงการ ทั้งในด้านเทคนิค และค่าใช้จ่ายของโครงการ

- (1) ศึกษารายละเอียดของโครงการ เช่น ลักษณะความเป็นไปได้ของโครงการ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ขั้นตอน และวิธีการดำเนินงาน งบประมาณ ระยะเวลาดำเนินงาน หน่วยงานดำเนินการและผลประโยชน์ที่ได้รับ เป็นต้น เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
- (2) ศึกษาข้อมูลในชุมชน เช่น ลักษณะภูมิประเทศ จุดที่ตั้งโครงการ กลุ่มบุคคล เป้าหมาย ทรัพยากร การตลาด เงินสมทบ (ถ้ามี) ความสามารถของผู้นำท้องถิ่น ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบความพร้อม การมีส่วนร่วม และการยอมรับของชุมชน
- (3) นำข้อมูลมาพิจารณา ตรวจสอบความเป็นไปได้ของโครงการ
- (4) เสนอข้อมูล แนวทาง และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ต่อสภาตำบล

3) ดำเนินการอื่นใดตามที่ทางราชการและสภาตำบลมอบหมาย

- (1) การจัดเก็บข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท

ก. ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) คณะรัฐมนตรี มีมติ เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2528 เห็นชอบให้ใช้เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.) เป็นเกณฑ์วัดคุณภาพของ

ประชาชน คปต. จึงได้รับมอบหมายให้ดำเนินการฝึกอบรม กม./อพ. เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจเรื่องข้อมูล และวิธีการขั้นตอนการจัดเก็บข้อมูล

ข. ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค.) คณะรัฐมนตรีมีมติ เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2530 เห็นชอบให้มีการจัดเก็บข้อมูล กชช.2ค. ทุก 2 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2533 คปต. ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูล กชช.2ค. โดยการสัมภาษณ์ผ่านกลุ่มผู้นำของหมู่บ้าน

ค. ข้อมูลแหล่งน้ำระดับหมู่บ้าน คณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ มีมติ เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2533 เห็นชอบให้กรมการพัฒนารัฐบาลจัดเก็บข้อมูลแหล่งน้ำระดับหมู่บ้านทั่วประเทศ โดยมอบให้ คปต. จัดเก็บข้อมูลเป็นรายหมู่บ้าน เช่นเดียวกับข้อมูล กชช.2ค.

(2) การวิเคราะห์ข้อมูลภายหลังจากการจัดเก็บข้อมูล จปฐ.กชช.2ค. และข้อมูลแหล่งน้ำเสร็จแล้ว คปต.มีบทบาทในการช่วยเหลือ กม./อพ. วิเคราะห์ข้อมูลในแบบ จปฐ.1 รายครัวเรือน และแผ่นแข็ง จปฐ. 3 รายหมู่บ้าน และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล กชช.2ค. ในแบบสอบถามประจำหมู่บ้าน

(3) การจัดทำแผนพัฒนาตำบล 5 ปี และแผนพัฒนาตำบล ประจำปีพัฒนาตำบล พ.ศ.2526 กำหนดให้ คปต. ให้คำปรึกษาหารือแก่สภาตำบล ในการตรวจสอบความเป็นไปได้ของโครงการทั้งทางเทคนิค และค่าใช้จ่ายของโครงการในการจัดทำแผนพัฒนาตำบล

(4) การปรับแผนพัฒนาตำบล 5 ปี ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการวางแผนพัฒนาจังหวัดประจำปี พ.ศ.2525 กำหนดให้ คปต. เป็นผู้ช่วย เหลือสภาตำบลในการปรับแผนพัฒนาตำบล 5 ปี เพื่อกำหนดโครงการที่จะดำเนินการประจำปี โดยเสนอความคิดเห็นให้แนะนำแก่สภาตำบลเพื่อพิจารณาตัดสินใจ

(5) การบริหารการใช้น้ำ และการบำรุงรักษาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการบริหารการใช้น้ำ และการบำรุงรักษาแหล่งน้ำขนาดเล็ก พ.ศ. 2525 กำหนดให้ คปต. ให้คำแนะนำแก่สภาตำบลในการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทเกี่ยวกับการใช้น้ำของราษฎร และให้จัดทำทะเบียนแหล่งน้ำขนาดเล็ก ที่มีอยู่ในเขตท้องที่คาบเกี่ยวของสองหมู่บ้านขึ้นไป ให้ปรากฏรายละเอียดพอที่จะทราบได้ว่าเป็นแหล่งน้ำประเภทอะไร อยู่ที่ไหนสร้างโดยหน่วยงานใดและจัดให้มีขึ้นตั้งแต่เมื่อไร รวมทั้งให้มีหน้าที่ให้คำแนะนำในการบริหารการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

(6) การบรรเทาปัญหาหนี้สินนอกระบบ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยกองทุนพัฒนาชนบท พ.ศ.2535 กำหนดให้ คปต. สนับสนุนคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ในการริเริ่ม กิจกรรมเพื่อขอรับการสนับสนุนเงินยืมจากกองทุนพัฒนาชนบท เพื่อบรรเทาปัญหาหนี้สินนอก

ระบบของเกษตรกรในหมู่บ้าน

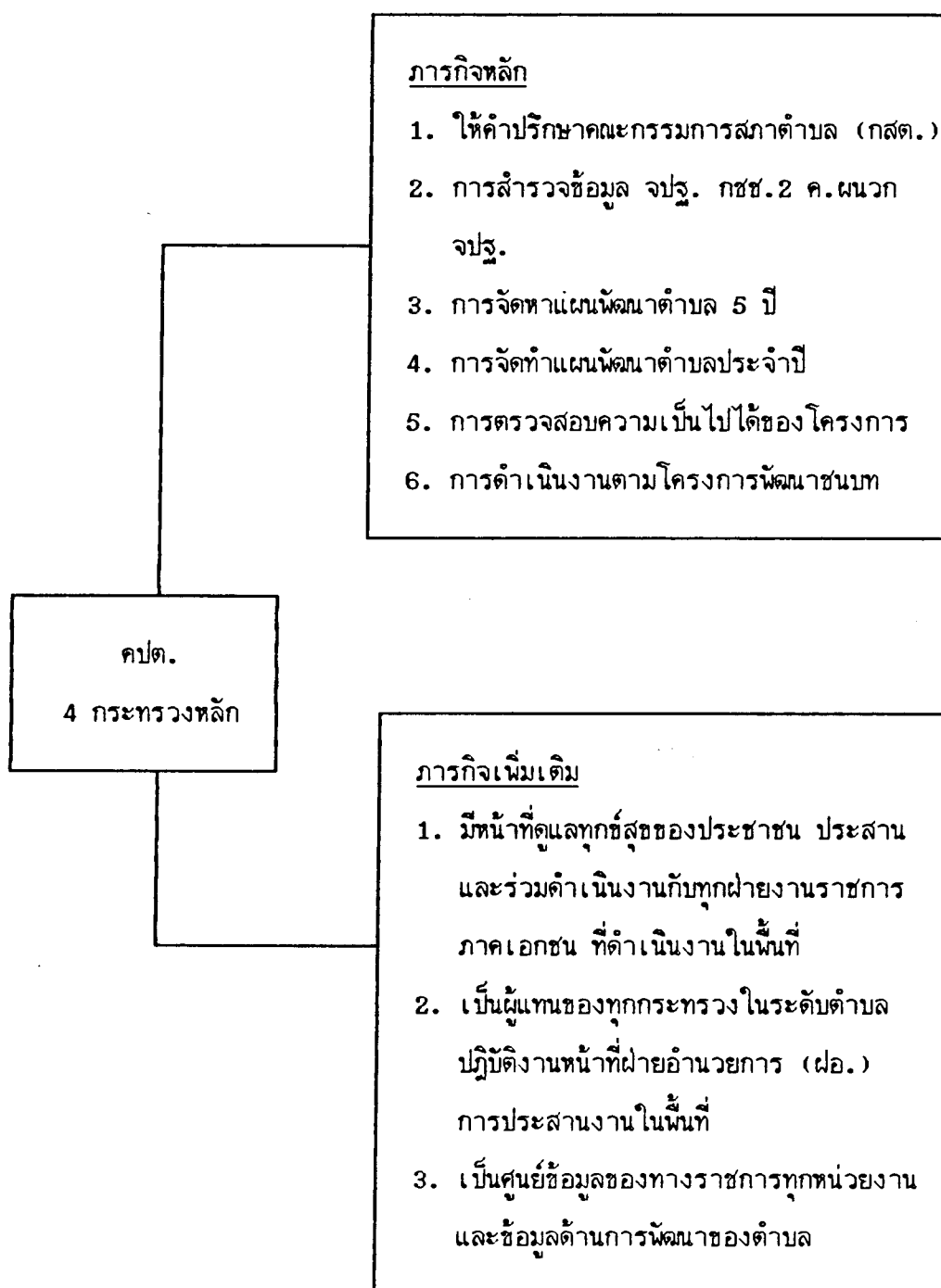
(7) การจัดทำโครงการพัฒนาตำบล (คปต.) ตามแนวปฏิบัติโครงการพัฒนาตำบล ปี 2536 กำหนดให้ คปต.สนับสนุนสภาตำบลในการจัดทำโครงการพัฒนาตำบลในทุกขั้นตอน

2.5.2 ภารกิจของคณะกรรมการสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.)

- 1) การจัดทำแผนพัฒนาตำบล 5 ปี
- 2) การจัดทำแผนพัฒนาตำบลประจำปี
- 3) การตรวจสอบความเป็นไปได้ของโครงการ
- 4) การดำเนินโครงการของสภาตำบล

ในส่วนภารกิจของคณะกรรมการสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.)

ภาคราชการ 4 กระทรวงหลัก ดังรายละเอียดในแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 แผนภูมิแสดงภารกิจของ คปต. ภาคราชการ (อภัย จันทนกุลกะ, 2534)

การดำเนินการพัฒนาชนบทของประเทศไทย ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) เป็นต้นมา ต่อเนื่องมาถึงแผนฯ 7 (พ.ศ.2535-2539) จึงมีนโยบายและแนวปฏิบัติที่ชัดเจนโดยมีการบริหารงานภายใต้ระบบ กชช. ที่เน้นการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ เพื่อให้การพัฒนาชนบทเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีการสร้างกลไกในการปฏิบัติงานขึ้น เพื่อให้ทุกหน่วยงานได้ถือเป็นแนวทางปฏิบัติในทางเดียวกัน คือ การพัฒนาระบบข้อมูล เพื่อการพัฒนาชนบทข้อมูลที่สำคัญ ๆ มีอยู่ 3 ประเภท คือ

- 1) ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน(กชช.2 ค) เป็นข้อมูลในระดับหมู่บ้านแสดงถึงสภาพทั่ว ๆ ไปของหมู่บ้านรวมทั้งสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ อนามัยและการศึกษา
- 2) ข้อมูลแหล่งน้ำระดับหมู่บ้านเป็นข้อมูลที่แสดงแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้และน้ำเพื่อการเกษตร
- 3) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นข้อมูลที่แสดงถึงสภาพความจำเป็นของคนในครัวเรือนในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ที่ได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำเอาไว้ จากความจำเป็นและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.) จึงเป็นองค์กรหลัก ที่เข้ามามีบทบาทในฐานะผู้บริหารการจัดระบบข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบทระดับตำบล ซึ่งแยกออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้ คือ

- 1) การจัดเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล
- 2) การจัดทำแผนพัฒนาตำบล 5 ปี และแผนพัฒนาตำบลประจำปี
- 3) การบริหารแผนงานและโครงการ
- 4) การบริหารศูนย์ข้อมูลระดับตำบล

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ถนัด ม่วงมณี (2526) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสตรี ในงานงานการศึกษาออกโรงเรียน ในท้องที่ อำเภอตอตะสะแกเค็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า สตรีที่มีอายุน้อย มีส่วนร่วมในงานการศึกษาออกโรงเรียนมากกว่าสตรีที่อายุมาก สตรีที่มีรายได้สูง มีส่วนร่วมในงานการศึกษาออกโรงเรียนมากกว่า สตรีที่มีรายได้ต่ำ สตรีที่มีความเข้าใจในงานการศึกษาออกโรงเรียน มีส่วนร่วมในงานการศึกษาออกโรงเรียนมากกว่าสตรีที่ไม่เข้าใจ สตรีที่มีความพอใจในงานการศึกษาออกโรงเรียน มีส่วนร่วมมากกว่าสตรีที่ไม่พอใจในงานการศึกษาออกโรงเรียน

นลินี ศรีสารคาม (2528) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทคณะกรรมการหมู่บ้านในการจัด

การศึกษานอกระบบศึกษา กรณีจังหวัดศรีสะเกษพบว่าบทบาทการจัดกิจกรรม บทบาทการประสานงาน บทบาทการติดตามและประเมินผลเป็นบทบาทที่สำคัญของคณะกรรมการหมู่บ้าน การจัดการศึกษานอกระบบ ความยากจนของคณะกรรมการ หมู่บ้านและราษฎรการคมนาคม และการติดต่อสื่อสารไม่มีในหมู่บ้านนับว่าเป็นปัญหาอุปสรรคที่สำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบ คณะกรรมการหมู่บ้านเสนอแนะว่าควรจัดอบรม วิชาขึ้นแก่คณะกรรมการและราษฎรในหมู่บ้าน รวมทั้งอบรมผู้นำท้องถิ่นต่าง ๆ ให้มีความ สามารถพัฒนาหมู่บ้านมากกว่านี้

ผกาพันธ์ วัฒนปาดิ (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทของครูในคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทในระดับตำบลในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน พบว่า บทบาทหน้าที่ครู คปต. ควรปฏิบัติมากที่สุดคือการเข้าร่วมประชุมกับกรรมการสภาตำบล (กสต.) เพื่อให้คำปรึกษาหารือและบทบาทหน้าที่ครู คปต. ควรปฏิบัติน้อยที่สุดคือการปล่อยให้ชุมชนจัดกิจกรรมการศึกษาและดำเนินการตลอดจนประสานงานกันเองเมื่อชุมชนได้รับโครงการต่าง ๆ แล้วส่วนปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของครู คปต. ที่สำคัญที่สุด คือการไม่มีเบี้ยเลี้ยงหรือค่ายานพาหนะที่จะช่วยให้การปฏิบัติงานคล่องตัว นอกจากนี้ยังพบว่า กสต. เห็นว่าการเสนอแนะข้อมูลในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของครู คปต. ในการทำแผนพัฒนาตำบลเป็นการก้าวก่ายหน้าที่

เมทินี พนมฤทธิ์ (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการประสานงานของเจ้าหน้าที่สภะทรวงหลักระดับปฏิบัติการ ในการจัดการศึกษานอกระบบเขตพื้นที่ยากจน ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการ โครงการพัฒนาพบว่าเจ้าหน้าที่สภะทรวงหลัก ส่วนใหญ่มีความร่วมมือกันปฏิบัติหน้าที่เป็นอย่างดี แต่มีปัญหาอุปสรรคในการประสานงานคือ งบประมาณไม่เพียงพอ การขาดขวัญและกำลังใจและต้องการได้รับการฝึกอบรมทางวิชาการ ถ้าหากได้รับการปรับปรุงแก้ไขในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้น ส่วนใหญ่มีความร่วมมือกันปฏิบัติหน้าที่เป็นอย่างดี แต่มีปัญหาอุปสรรคในการประสานงานคือ งบประมาณไม่เพียงพอ การขาดขวัญและกำลังใจและต้องการได้รับการฝึกอบรมทางวิชาการ ถ้าหากได้รับการปรับปรุงแก้ไขในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้น

กาญจนา วิไลรัตน์ (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนของกรรมการสภาตำบลในท้องที่ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม พบว่า รายได้ การมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียน การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และการได้รับข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ไม่มีความสัมพันธ์หรือไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนของกรรมการสภาตำบล ส่วนปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษาโรงเรียนของกรรมการ สภาตำบลนั้นพบว่ามีปัญหาการมีภาระทางครอบครัว

มากที่สุด รองลงมาคือปัญหาขาด การประชาสัมพันธ์ให้เห็นประโยชน์ในการเข้าร่วมกิจกรรมจากหน่วยงานต่าง ๆ และปัญหาไม่เคยทราบข่าวในกิจกรรมดังกล่าว

วิเชียร โสอุบล (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่องความคาดหวังของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบลที่มีต่อโรงเรียนประถมศึกษา ในการให้บริการกิจกรรมการศึกษา นอกกรอบโรงเรียนพบว่า คปต.มีความคาดหวังจะให้โรงเรียนประถมศึกษาจัดให้บริการกิจกรรม การศึกษา นอกโรงเรียนในระดับมากมี 6 กิจกรรม เรียงตามลำดับคือ กิจกรรมด้านความรู้ทั่วไป ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านทักษะอาชีพ ด้านกีฬา นันทนาการ ด้านการพัฒนาชุมชนและกิจกรรม ด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณี คปต. คาดหวังที่จะให้โรงเรียนประถมศึกษา จัดให้บริการกิจกรรม การศึกษา นอกกรอบโรงเรียนในระดับปานกลาง มี 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมด้านสาธารณสุข และด้านการเมืองการปกครอง

โกศลย์ ตั้งใจ (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการ ศึกษา นอกโรงเรียน ในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ พบว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นอกโรงเรียนอยู่ในระดับต่ำ ลักษณะของการมีส่วนร่วมคือ

- 1) เป็นผู้ให้ความร่วมมือแก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่ไปจัดดำเนินการในพื้นที่ และ
- 2) เป็นผู้คิดริเริ่มสร้างโครงการ และจัดดำเนินการเอง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ให้ความ ร่วมมือแก่หน่วยงานต่าง ๆ มากกว่าเป็นผู้คิดริเริ่มสร้างโครงการและจัดดำเนินการเอง

คำรน ศรีคำไทย (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของ ชาวกระเหรี่ยงในกิจกรรมของศูนย์การศึกษา เพื่อชุมชนในเขตภูเขาจังหวัดลำพูน พบว่า ปัจจัยที่ เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชาวกระเหรี่ยง ในกิจกรรมของศศช. จังหวัดลำพูน ได้แก่ เพศ ระยะเวลาของบ้านกับ ศศช. ความรู้ความเข้าใจในงานศศช. และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ศศช. ส่วนปัญหาอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม คือไม่มีเวลา เพราะทำงานและเลี้ยงลูก คู่มือแบบเรียนยาก ศศช. ตั้งอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านเกินไป

วิศิษฐ์ ทองสมบูรณ์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ของ กรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ในการพัฒนาหมู่บ้านตามระบบ กชช. : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ กลางหมู่บ้าน อพป. มี 6 ปัจจัย คือ ได้รับข่าวสาร การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ การเป็นผู้นำกลุ่ม ทางสังคม ความพึงพอใจในโครงการ อพป. การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ ส่วนปัญหาอุปสรรค คือ กรรมการไม่รู้จักบทบาทและหน้าที่ ขาดงบประมาณในการบริหารงาน ขาดการติดตาม และ ประเมินผล ขาดการประชาสัมพันธ์กับชาวบ้าน

ชลีนาท วงศ์อ่อน (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่องความคิดเห็นของคณะทำงาน สนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล ที่มีต่อกิจกรรมการฝึกอบรมด้านคุณภาพชีวิตใน จังหวัดชัยภูมิ พบว่า คปต. ภาคราชการมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษาและอนามัย ด้านครอบครัวปลอดภัย ด้านการวางแผนครอบครัว ด้านพัฒนาชุมชนและด้านพัฒนาจิตใจ สำหรับ คปต. ที่มีระยะเวลาการปฏิบัติงานแตกต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านอนามัย และด้านผลผลิต

รัฐพร แดงมณี (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่องความคิดเห็นของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล ในจังหวัดนครนายกที่มีต่อกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน พบว่า คปต. มีความเห็นด้วยอย่างมากต่อกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ส่วนใหญ่ว่าศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดควรให้กับประชาชนและ คปต. ภาคราชการกับภาคประชาชนมีความคิดเห็นแตกต่างกันต่อกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในกิจกรรมการให้บริการข่าวสารข้อมูล ได้แก่ ด้านการเกษตรและด้านเศรษฐกิจและสังคม และในกิจกรรมเพิ่มพูนทักษะและพัฒนาอาชีพ ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพและรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ในชนบทหลายพื้นที่ หลายจังหวัด พบว่า ส่วนใหญ่ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัย คือ การมีรายได้สูงหรือฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวสูง การได้รับทราบข้อมูลข่าวสารอยู่เป็นประจำ การมีวิถีทางการศึกษาสูง การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างสม่ำเสมอ การมีความรู้ความเข้าใจในงานการศึกษานอกโรงเรียน การเป็นผู้นำทางสังคม มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน เป็นอย่างดีในด้านปัญหา อุปสรรค ที่พบ คือ งบประมาณไม่เพียงพอ ขาดขวัญและกำลังใจ ขาดการประสานงาน ความบกพร่องของเจ้าหน้าที่รัฐ กรรมการไม่รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง สำหรับ การศึกษาระดับการมีส่วนร่วม ระดับปัญหาอุปสรรค และระดับความต้องการหรือความคิดเห็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์กรท้องถิ่นที่สนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล หรือที่เรียกย่อ ๆ ว่า คปต. นั้น ยังไม่มีใครเคยศึกษามาก่อน

ผลจากการวิจัยครั้งนี้คงเป็นแนวทางในการส่งเสริม ปรับปรุงให้คณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.) และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ให้มากและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน